

ارزیابی دانشجویان از برنامه درسی اجرا شده اخلاق اسلامی دانشگاهها

fazlollahigh@qom-iau.ac.ir

سیف‌اله فضل‌الهی قمشی / استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

دریافت: ۹۴/۶/۲۹ پذیرش: ۹۵/۴/۲

چکیده

هدف از این تحقیق، ارزیابی برنامه درسی اجرا شده اخلاق اسلامی دانشگاهها از منظر دانشجویان است. روش تحقیق، توصیفی از نوع پیمایشی و جامعه آماری نیز ۲۷۳ دانشجوی کارشناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم می‌باشد که درس اخلاق اسلامی را در نیمسال دوم ۹۳-۹۴ پاس کردند. نتایج تحقیق نشان داد: نیازهای مینا قرار گرفته در تدوین اهداف درس اخلاق اسلامی دانشگاهها، پوشش دهنده نیازهای فردی و اجتماعی در یک جامعه اسلامی در حد متوسط بوده، همپوشی کامل میان اهداف و نیازها در درس اخلاق اسلامی وجود ندارد. ۲. روش‌های یاددهی یادگیری به کار گرفته شده در تدریس درس اخلاق اسلامی، با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری همسویی اندکی دارد. ۳. روش‌های ارزشیابی به کار گرفته شده در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس اخلاق اسلامی، همسو با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری نیست. ۴. میزان دستیابی دانشجویان به اهداف درس اخلاق اسلامی در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری نامطلوب است؛ بنابراین، افزایش اثربخشی برنامه درسی اخلاق اسلامی دانشگاهها، مستلزم برنامه‌ریزی براساس نیاز سنجی واقع بینانه مبتنی بر رویکرد ترکیبی هدف محور - مسئله محور و ارتقای مهارت‌های حرفه‌ای مدرسان می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: برنامه درسی اجرا شده، اخلاق اسلامی، ارزیابی، دانشجویان.

مقدمه

دانشگاه‌ها، مراکز و مؤسسات آموزش عالی هر کشور از مؤثرترین عوامل در تحقق سیاست‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌شمار می‌روند و تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآزموده به‌عنوان رکن توسعه فرهنگی و مقدمه توسعه همه‌جانبه و پایدار و تولید دانش، توسط آنها انجام می‌گیرد و اصول جهان‌بینی و نظام اعتقادی و ارزشی جامعه را در خود متجلی می‌سازند و با تربیت متفکران و دانشمندان و مدیران آینده، در جهت بخشیدن به حرکت‌های گوناگون فکری، اعتقادی، فرهنگی و سیاسی جامعه مؤثر واقع می‌شوند. ازاین‌رو، می‌توان گفت: دانشگاه‌های مختلف جهان، علاوه بر اشتراکاتی که به اعتبار دانشگاه بودن، با یکدیگر دارند، به اعتبار تعلق به جوامعی یا بینش‌ها و ارزش‌های مختلف، واجد خصوصیات هستند که آنها را از یکدیگر متفاوت و متمایز می‌سازد. جامعه ایرانی که در انقلاب اسلامی خود با رویکردی الهی و معنوی، جهان‌بینی و نظام ارزشی اسلامی را مبنای شئون گوناگون زندگی خود قرار داده، خواهان آن است که دانشگاه‌هایی متناسب با مبانی و ارزش‌های اسلامی داشته باشد تا با تربیت متفکران و مدیران بر وفق آن مبانی و معیارها، به ترویج و تعمیم آنها در کل جامعه مبادرت نماید (سند دانشگاه اسلامی، ۱۳۹۲، ص ۳). برنامه‌های درسی از مهم‌ترین ابزارهای تحقق این مهم محسوب می‌شوند که با ایجاد تراش هویتی و فرهنگی، جوامع را از هم متمایز می‌گردانند. برنامه درسی به محتوای رسمی و غیررسمی، فرایند، محتوا، آموزش‌های آشکار و پنهان اطلاق می‌گردد که به وسیله آنها فراگیر تحت هدایت واحد آموزشی، دانش لازم را به دست می‌آورد، مهارت‌ها را کسب می‌کند و

گرایش‌ها، قدرشناسی‌ها و ارزش‌ها را در خود تغییر می‌دهد (ملکی، ۱۳۹۰، ص ۳۲). برنامه‌ریزی درسی، پیش‌بینی کلیه فعالیت‌هایی است که یادگیرنده تحت رهبری و هدایت استاد در کلاس (و گاهی اوقات خارج از آن) برای رسیدن به هدف‌های معین باید انجام دهد. به سخن دیگر، برنامه‌ریزی درسی عبارت است از پیش‌بینی و تهیه مجموعه فرصت‌های یادگیری برای جمعیتی مشخص به منظور نیل به آرمان‌ها و هدف‌های آموزش عالی، که معمولاً در محیط کلاس‌های دانشگاه انجام می‌گیرد (تقی‌پور ظهیر، ۱۳۹۱، ص ۴۱-۴۲). در نظام آموزش عالی کشورمان، گروه معارف دانشگاه‌ها، جزء گسترده‌ترین گروه‌های درسی است که مسئولیت آموزش و انتقال معارف دینی به دانشجویان را بر عهده دارد و تمام دانشجویان ملزم به گذراندن دروس این گروه می‌باشند. با توجه به نقش دانشجویان به عنوان اداره‌کنندگان آینده ایران اسلامی، برنامه‌های درسی گروه معارف یکی از مهم‌ترین فرصت‌ها در جهت انتقال معارف و تربیت دینی به دانشجویان و اسلامی کردن دانشگاه‌هاست (دارایی و همکاران، ۱۳۹۱). دروس معارف اسلامی و در این بین درس اخلاق اسلامی، با هدف آشنایی دانشجویان با مبانی و مفاهیم اخلاق اسلامی در حوزه فضایل و رذایل اخلاقی، به منظور کسب فضیلت‌ها و پرهیز از رذیلت‌های اخلاقی و به دلیل نقش آفرینی که در جهت اسلامی شدن مراکز آموزش عالی و ارائه خدمات فرهنگی مناسب با سبک زندگی اسلامی دارند، بی‌تردید از حساسیت بالایی برخوردارند. یقیناً ارزیابی واقع‌بینانه برنامه درسی می‌تواند نقش سازنده‌ای در ارتقا و بهبود اثربخشی برنامه درسی داشته باشد تا از طریق افزایش میزان همسویی

از صاحب‌نظران حوزه ارزشیابی آموزشی، معتقدند: در آموزش و پرورش، ارزشیابی به یک فعالیت رسمی گفته می‌شود که برای تعیین کیفیت، اثربخشی، یا ارزش یک برنامه، پروژه، فرایند، هدف یا برنامه درسی به اجرا درمی‌آید (خورشیدی، ۱۳۸۲؛ سیف، ۱۳۸۲).

در طراحی برنامه درسی نیازسنجی و تعیین اهداف برنامه درسی مهم‌ترین و حیاتی‌ترین گام محسوب می‌شود؛ زیرا متخصصان برنامه‌ریزی درسی معتقدند: آموزش، گران است و باید زمانی استفاده شود که راهی جز آموزش وجود نداشته باشد. یقیناً آموزش بدون توجه به نیازها نه تنها مؤثر نخواهد بود، بلکه زمینه‌ساز برنامه‌ریزی خطی خواهد شد. از این رو، در برنامه‌ریزی درسی، ارزشیابی جایگاه بسیار والایی پیدا کرده و شامل ارزشیابی قبل از برنامه‌ریزی یا نیازسنجی برای سنجش محورهای اساسی برنامه درسی و نظارت بر تعیین اهداف و مقاصد، ارزشیابی تکوینی یا در زمان طراحی، تدوین و ساخت برنامه درسی برای شناسایی و رفع اشکالات و عدم تناسب احتمالی برنامه با محیط یادگیری و یادگیرندگان، ارزشیابی پایانی در مورد تعیین اثربخشی برنامه و میزان شکاف بین تأثیر پیش‌بینی شده با آنچه عملاً اتفاق افتاده است و ارزشیابی پی‌گیر برای تعیین اثرات برنامه درسی در یک مقطع خاص بر نحوه فعالیت و توانایی یادگیرنده در برنامه‌های درسی مقاطع بعدی می‌شود (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۰، ص ۳۸-۳۹). فرایند ارزشیابی اساساً فرایند تعیین میزان تحقق هدف‌های آموزش و پرورش از طریق برنامه‌های درسی و آموزشی است. از آنجاکه هدف‌های آموزش و پرورش، بیانگر تغییراتی هستند که در رفتارهای انسان به وجود می‌آیند و غرض نهایی از تدوین هدف‌ها، ایجاد تغییرات مطلوب در

برنامه درسی با نیازهای دانشجویان، زمینه برای تحقق اهداف دانشگاه اسلامی فراهم شود. بر این اساس، تحقیق حاضر در صدد ارزیابی برنامه درسی اجرا شده درس اخلاق اسلامی دانشگاه‌ها از دیدگاه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی قم است. از این رو، با توجه به جایگاه اخلاق و به‌ویژه اخلاق اسلامی در تعلیم و تربیت اسلامی و عنایت نظام جمهوری اسلامی در متخلق شدن فراگیران به اخلاق اسلامی به عنوان برنامه درسی حمایت شده در راستای حفظ و توسعه شعائر اسلامی و نقش تأثیرگذار دانشجویان و دانشگاه‌ها در توسعه و ترویج فرهنگ و سبک زندگی اسلامی، به نظر می‌رسد ارزیابی برنامه درسی اخلاق اسلامی می‌تواند در اصلاح، بازسازی، تغییر و بهینه‌سازی آن برای پیشبرد اهداف نظام آموزشی بسیار سودمند باشد. بر این اساس، سؤالات تحقیق عبارتند از:

۱. نیازهای مبنا قرار گرفته در تدوین اهداف درس اخلاق اسلامی دانشگاه‌ها تا چه حد پوشش دهنده نیازهای فردی و اجتماعی دانشجویان در یک جامعه اسلامی است؟

۲. روش‌های یاددهی - یادگیری به کار گرفته شده در تدریس درس اخلاق اسلامی تا چه حد همسو با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری است؟
۳. روش‌های ارزشیابی به کار گرفته شده در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس اخلاق اسلامی تا چه حد همسو با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری است؟

ادبیات تحقیق

آرتور و بر (۱۹۸۵) ارزشیابی را در معنای عام، تعیین ارزش و یا اهمیت یک چیز و به صورت خاص تر تعیین میزان موفقیت اولیه آنها می‌داند. ورتن و سندوز (۱۹۸۷)

نقل از سیلور و همکاران، ۱۳۷۸) صورت پذیرد. از طرفی، یک ارزشیابی زمانی نتایج قابل اتکایی فراهم می‌آورد که به طور جامع و با استفاده از منابع اطلاعاتی مناسب (باندی و باندی، ۲۰۰۳) و طبق شاخص‌های مناسب، طراحی و اجرا گردد. ویژگی‌ها و شاخص‌های ارزشیابی، روشن، کمی یا کیفی و قابل سنجش هستند که معمولاً برای سیاست‌گذاری و طبقه‌بندی عوامل به کار می‌روند (گروه مشاوران یونسکو، ۱۳۷۸).

ارزشیابی و فرایندهای نوپدید

در شرایط امروزی توجه به ارزش‌های انسانی و درک ارزش‌های اخلاقی و معنوی یکی از هدف‌های اساسی تعلیم و تربیت است. با توجه به بحران‌های جدید اجتماعی، مثل خشونت، افزایش مواد مخدر، بی‌بندوباری و محرومیت، جوانان از آسیب‌پذیرترین گروه‌های متأثر از هرگونه تغییر و تحول اجتماعی می‌باشند. برای حل این معضلات باید به سمت تعادل بین ابعاد مختلف رشد مادی و فناوری و رشد اخلاقی و معنوی رفت. برنامه درسی باید پیش از گذشته در جهت‌گیری خود به آموزش باورها و ارزش‌های دینی و اخلاقی حساسیت نشان دهد. در رویکرد اخلاقی، برنامه‌های درسی ابزاری مؤثر در رشد و توسعه فضایل اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی در فراگیران است و آنان را برای برخورد مناسب با مسائل و موضوعات جدید آماده می‌سازد. برای تربیت اخلاقی، می‌توان سه بعد شناختی، عاطفی و عملی در نظر گرفت. در این ابعاد، توانایی‌ها و قابلیت‌هایی از حیث دانش، گرایش و عمل در فرد پدید می‌آید. در بعد شناختی، توسعه و تعمیق آگاهی‌ها، اطلاعات و دانش و بینش اسلامی و استقلال فکری، مقابله با اشاعه عقاید و افکار

الگوهای رفتاری فراگیران می‌باشد، بنابراین، ارزشیابی نیز عبارت از فرایند سنجش میزان تغییرات در رفتارها که واقعاً صورت گرفته است خواهد بود (پورظهیر، ۱۳۹۱، ص ۱۲۵). اولین تعریف رسمی از ارزشیابی به نام رالف تایلر ثبت شده است. وی ارزشیابی را وسیله‌ای برای تعیین میزان موفقیت برنامه در رسیدن به هدف‌های آموزشی مطلوب می‌داند (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۹، ص ۲۷۱). امروزه ارزشیابی به یک فرایند نظام‌دار برای جمع‌آوری، تحلیل و تفسیر اطلاعات گفته می‌شود که تعیین می‌کند آیا هدف‌های موردنظر تحقق یافته‌اند یا در حال تحقق یافتن هستند و به چه میزانی؟ ارزشیابی آموزشی نظام‌دار دربرگیرنده سنجش رسمی ارزش پدیده‌های آموزشی است (محمدی‌مهر، ۱۳۸۸، ص ۳۰). ارزشیابی عبارت است از جمع‌آوری اطلاعات برای تصمیم‌گیران، که با هدف تعیین شایستگی و ارزش (اسکریون، ۲۰۰۷)، دستیابی به خط‌مشی‌های بهتر عملیاتی‌سازی (بارود، ۲۰۱۰)، و بهبود کیفیت برنامه درسی (استافل بیم و شین فیلد، ۲۰۰۷) مورد استفاده قرار می‌گیرد. برداشت‌های مختلف از ارزشیابی، باعث شکل‌گیری الگوهای متعددی شده و صاحب‌نظران از جمله اسکریون (۱۹۶۷)، پوفام (۱۹۸۲)، ورتن و سندرز (۱۹۸۷) (نقل از بازرگان، ۱۳۸۰) و استافل بیم (۱۹۹۹)، آنها را به شکل‌های متعدد دسته‌بندی نموده‌اند. اما در هر الگو، برخی عناصر از ارزش یا شایستگی بیشتری برخوردار بوده (تورکیم، ۲۰۰۶)، دسترسی به اطلاعات جامعی نسبت به برنامه درسی را دشوار نموده است (تن، لی و هال، ۲۰۱۰). ارزشیابی برنامه درسی، باید با آگاهی کامل از تمامی عناصر و سطوح آن، از جمله سطوح برنامه درسی قصدشده، اجراشده و تجربه‌شده (کلاین، ۱۹۹۱) و گودلد،

اسلامی» و به‌ویژه درس «اخلاق اسلامی» به منظور ایفای نقش دانشگاه، یعنی ساختن انسان، شکل گرفته، تلاش می‌شود تا علاوه بر افزایش شناخت و سطح آگاهی دانشجویان نسبت به تفکر دینی، و اطلاع از ارزش‌های اسلامی، تغییرات اساسی در رفتار و عادت آنان ایجاد گردد؛ امری که تحقق آن مستلزم توجه جدی به اصول برنامه‌ریزی درسی است. اصولی که سیلور و همکاران در قالب دیدگاه‌های سنتی، پویا و سازنده در انتخاب محتوا نقل کرده‌اند، حاوی نکات مثبتی نظیر در اختیار قرار دادن دریافت درستی از ساخت اساسی رشته، وادار کردن دانشجویان به تفکر، انتقال میراث فرهنگی، تواناسازی فراگیران برای سازگاری و انطباق بهینه با تغییر و تحولات اجتماعی (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۰، ص ۱۲۱)، بازسازی و تجدیدنظر در برنامه‌های درسی، تأکید بر موضوعات مسئله‌محور نظیر روابط انسانی، حقوق بشر و... می‌باشد. همان‌گونه که اشاره شد، استفاده از برنامه‌های درسی مسئله‌محور یا روش حل مسئله، نه تنها موجب دستیابی فراگیران به مجموعه‌ای از هدف‌های ناظر بر رشد عقلانی می‌شود، بلکه حل مسئله به صورت گروهی، بستری مناسب برای دستیابی به بسیاری از هدف‌های ناظر به تربیت اخلاقی مانند مسئولیت‌پذیری، رعایت حقوق دیگران، ارزش‌گذاری به کار دیگران و در نظر گرفتن عدالت در بحث و گفت‌وگو خواهد بود. همچنین صرف‌نظر از موضوعی که تدریس می‌شود، ارزش‌های الهی باید به‌منزله جنبه جدایی‌ناپذیر یادگیری‌ها در برنامه درسی گنجانده شود. برنامه‌ریزان درسی می‌توانند در سازمان‌دهی فعالیت‌ها، به‌گونه‌ای عمل کنند که دستیابی دانشجویان به اهداف تعیین‌شده اخلاقی و درونی ساختن هریک از ارزش‌های یادشده به‌منزله جزئی جدایی‌ناپذیر

انحرافی و فاسد در میان دانشجویان، حمایت و هدایت فکری در راهبردهای دانشجویان به صورت فردی یا اجتماعی، کمک به حل مسائل اعتقادی دانشجویان (رفع نیازهای بینشی و دانشی) و تبیین آموزه‌های دینی برای دانشجویان در خصوص مسائل جدید (پاسخ‌گویی به مسائل جدید فکری)؛ در بعد عملی و رفتاری، ارتقای ارزش‌های دینی در رفتارهای فردی و اجتماعی دانشجویان، نهادینه شدن هنجارهای رفتاری مثبت دینی، پاسخ‌گویی به نیازهای رفتاری (نیازهای رفتاری، آسیب‌شناسی رفتاری، تقویت رفتارهای مثبت و...)، کسب مهارت زندگی امروزی بر اساس ارزش‌های دینی و تقویت شیوه‌های عملی زیست دینی در سطح فردی و اجتماعی در میان دانشجویان؛ و در بعد عاطفی و روان‌شناختی، تقویت روح خودباوری، کمک در هویت‌یابی درونی (فردی) و اجتماعی و افزایش غرور دینی، کسب و افزایش نشاط درونی، مثبت‌نگری دینی، رضایت‌مندی درونی و معنویت‌گرایی، تقویت روح معنویت و حس کنجکاوی دینی (مجیدی و فاتحی، ۱۳۸۵) پیگیری می‌شود و درس اخلاق اسلامی به صورت ویژه به منظور آشنایی دانشجویان با مبانی و مفاهیم در حوزه فضایل و رذایل اخلاقی، در راستای کسب فضایل و پرهیز از رذایل اخلاقی ارائه شده است (عناوین و سرفصل‌های جدید دروس معارف اسلامی، ۱۳۸۳، ص ۵۲). اعتقاد بر این است که برنامه‌های درسی اعم از پنهان یا آشکار هویت ملی هر جامعه‌ای را تعیین می‌کنند. یقیناً جامعه اسلامی ما نیز برای صیانت از ارزش‌های اسلامی باید بتواند از برنامه‌های درسی مناسب برای تحکیم ارزش‌های اسلامی و اخلاقی بین نسل جوان و سازنده استفاده نماید؛ امری که در قالب دروس «معارف

خواهد کرد؛ بدین معنا که با افراد و گروه‌هایی احساس نزدیکی و قرابت روحی، ذهنی و رفتاری بیشتری نموده و افراد و گروه‌هایی را از این جهت از خود دورتر می‌یابد. در نظام اسلامی که ماهیت آن بر پایه ارزش‌های الهی بنا نهاده شده است، باید ارزش‌ها، به‌ویژه ارزش‌های اخلاقی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و دینی و برنامه‌ریزی برای تقویت آنها، مأموریت اصلی نظام آموزش عالی را تشکیل دهد. در اهمیت نقش دانشگاه در سرنوشت یک ملت همین بس که امام خمینی علیه السلام می‌فرماید: اگر دانشگاه اصلاح شود، مملکت اصلاح می‌شود. دانشجویان از مهم‌ترین سرمایه‌های انسانی و آینده‌سازان جامعه هستند. توجه به رشد و تعمیق مبانی و اندیشه‌های فکری و فضایل اخلاقی آنان وظیفه دولت اسلامی است. فلسفه وجودی گنجاندن دروس معارف اسلامی در دانشگاه‌ها کمک به دانشگاه‌ها در ایفای نقش ذاتی و مأموریت اساسی آنها، یعنی انسان‌سازی است (مجیدی و فاتحی، ۱۳۸۵، ص ۴۳). نظام آموزش عالی ایران به‌عنوان یک نظام ایدئولوژیک و اسلامی که بر پایه مبانی اعتقادی اسلام تأسیس شده است (لویه، ۱۳۷۹، ص ۱۱) وظیفه دارد از طریق نهادهای فرهنگی، باورها، اعتقادات اسلامی و ملی را به کودکان و نوجوانان آموزش دهد، و ارزش‌ها را در وجود آنان نهادینه سازد. نظام ارزشی تاروپود اصلی جامعه را تشکیل می‌دهد و بسیاری از موفقیت‌ها و شکست‌ها از قوت یا ضعف ارزش‌ها ریشه می‌گیرند (ملکی و بزرگی، ۱۳۸۴، ص ۳). بنابراین، برنامه‌های درسی باید بتوانند در کنار تولید دانش، به ترویج فرهنگ و ارزش‌های اسلامی در جامعه مبادرت ورزند؛ موضوعی که پس از استقرار نظام اسلامی در قالب برنامه درسی دروس معارف اسلامی (مصوبه جلسه ۳۳۹ شورای عالی

از شخصیت آنها میسر شود. رشد اخلاقی و مذهبی از طریق تعامل اجتماعی و هنگامی که شخص با یک مسئله اخلاقی و مذهبی در چالش است و در معرض استدلال اخلاقی سطوح بالاتر قرار می‌گیرد اتفاق می‌افتد. در این میان، با توجه به عنصر تغییر، آنچه ضروری به نظر می‌رسد انعطاف‌پذیری و پویایی برنامه‌های درسی است. نابهنگام بودن یا پاسخگو نبودن برنامه درسی دینی و اخلاقی در یک زمینه یا موضوع خاص درسی نسبت به شرایط متحول اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، تاریخی و علمی جامعه اعم از جامعه محلی، ملی و بین‌المللی شکلی از برنامه درسی پوچ پنهان را به نمایش می‌گذارد که نیازمند توجه لازم است. برنامه درسی که به‌عنوان قلب نظام تعلیم و تربیت نقش کلیدی و حساسی در تغییر و اصلاح نظام آموزشی ایفا می‌کند، توجه به امر ارزشیابی مستمر برنامه‌های درسی در سطوح گوناگون در راستای اصلاح، بهبود، توسعه، بازسازی و تجدیدنظر را موجه می‌سازد.

با توجه به مطالب بیان‌شده، یادگیری در هر ساحت و عرصه‌ای که در دستور کار نظام آموزشی قرار داشته و از طریق برنامه‌های درسی به‌عنوان مهم‌ترین محمل و وسیله آموزش به فراگیران عرضه می‌شود، لاجرم درصدد نیل به اثربخشی در عرصه‌هایی مانند تربیت علمی و فناوری، تربیت بدنی و زیستی، تربیت سیاسی و اجتماعی، تربیت هنری و زیبایی‌شناختی، تربیت حرفه‌ای و اقتصادی، تربیت ارزشی، اخلاقی و دینی و... است. این آموزش اثربخش، هویت مخاطبان را دستخوش تغییر و تحول نموده، در آنها تراش هویتی متناسب با موضوع آموزش ایجاد می‌کند. به دیگر سخن، متربی پس از آنکه در معرض آموزش قرار گرفت، به موجودی دیگر تبدیل می‌شود و نسبت او با افراد و گروه‌های اجتماعی تفاوت

رشد ارگانسیم، فرایندی است که از درون آغاز شده و به بیرون ختم می‌شود و نه از بیرون به درون. پس باید فرایند تعلیم و تربیت، خود دانشجو و نیازها و مسائل او را در کانون توجه قرار دهد و عوامل و مسائل بیرونی را به عنوان انگیزه و محرک یادگیری قلمداد نکند. در این دیدگاه، مربی به مثابه یک مجسمه‌ساز تلقی نمی‌شود که بتواند گل را به شکل دلخواه شکل دهد، بلکه او در حقیقت همانند یک باغبان خوب است که اگرچه نمی‌تواند شالوده و استعدادهای اساسی را تغییر دهد، اما می‌تواند محیط مساعدی را برای رشد توانایی‌ها و استعداد آنها فراهم سازد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۹، ص ۵۹). بنابراین، علایق و توانایی‌های فراگیران به عنوان منبع اساسی اهداف و محتوای برنامه درسی باید در نظر گرفته شود. براساس دیدگاه سازگاری اجتماعی و بازسازی اجتماعی که اهداف و محتوای برنامه درسی را از طریق تجزیه و تحلیل جامعه استخراج می‌نمایند، برنامه درسی باید در خدمت وضع نیازهای اجتماعی باشند و برنامه‌هایی را تدارک ببینند که این نیازها را مرتفع سازند. درس اخلاق اسلامی برای اثربخشی بیشتر باید بتواند نیازهای دانشجویان در حوزه اخلاق را برآورده کند. این درس باید با نیازها و ویژگی‌های فردی و علایق و انگیزه‌های آنان هماهنگ بوده، متناسب با رشد شناختی و اجتماعی و برطرف‌کننده مشکلات اخلاقی در زندگی واقعی و تأمین‌کننده نیاز آنان در حوزه اخلاق دانشگاهی و حرفه‌ای باشد و در عین حال، به آنان در کسب عزت نفس، خودمختاری و استقلال اخلاقی مؤثر و راه تعالی و توسعه کمک کند تا بتوانند فضیلت و رذیلت اخلاقی را تشخیص داده، راه سعادت و رستگاری را پیدا کنند. تحقیق حاضر با هدف ارزیابی برنامه درسی اجراشده

برنامه‌ریزی مورخ (۱۳۷۶/۲/۱۴) به منصفه ظهور رسید. براساس این مصوبه، دانشجویان از بین حدود ۴۰ واحد درس معارف اسلامی، باید ۱۴ واحد درسی را به صورت اختیاری انتخاب و پاس نمایند. یکی از دروس معارف اسلامی، درس دو واحدی «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» است که هدف آن، آشنا کردن دانشجویان با فضایل و رذایل اخلاقی در راستای کسب فضایل و پرهیز از رذایل اخلاقی است (معاونت امور دفاتر، اساتید و مبلغان نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، ۱۳۹۱، ص ۵۱). یقیناً درس اخلاق اسلامی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در تحقق اهداف ارزشی دانشگاه‌ها داشته باشد، مشروط به آنکه بتواند با نیازهای فردی و اجتماعی دانشجویان در یک جامعه اسلامی سازگار باشد. نیز باید از روش‌های یاددهی و یادگیری مناسبی در آموزش و انتقال مفاهیم استفاده شود و همچنین روش‌های ارزشیابی مناسبی برای سنجش آموخته‌ها مورد استفاده قرار گیرد و شرایط درونی مناسب را برای یادگیری مهیا سازد. براساس دیدگاه تناسب شخصی، فرض بر این است که یاددهنده باید برنامه‌های درسی را بر اساس مسائل و نیازهای فراگیران و همکاری آنان تدوین نماید. بنابراین، یادگیری معنی‌دار در گرو مشارکت فعال یادگیرنده و داشتن حق انتخاب در زمینه مسائل برنامه درسی است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۹، ص ۵۸). از سوی دیگر، یکی از استدلال‌های زیربنایی این دیدگاه از برنامه درسی آن است که نوع بشر موجودی محرک‌جو است. به این اعتبار، وظیفه سازمان‌های آموزشی و دانشگاه‌ها آن است که محیطی غنی از منابع را برای دانشجویان فراهم کنند تا آنان بتوانند نه از روی اجبار، بلکه با استفاده از انگیزه‌های ذاتی به یادگیری بپردازند. این نظر، بر این فرض مبتنی است که

بیشتر از ملاک‌های مربوط به تناسب محتوا با ارزش‌های اجتماعی و ویژگی‌ها و نیازهای فراگیران است.

امینی و ماشااللهی نژاد (۱۳۹۲) در تحقیقی تحت عنوان «تأملی بر جایگاه و چگونگی توجه به پرورش معنویت در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی» نشان داده‌اند: پرورش معنویت در دانشگاه‌ها باید در قالب دو رویکرد موضوع محور و تلفیقی مورد توجه قرار گیرد. در رویکرد اول، به معنویت مستقیماً از طریق دروس خاص و مرتبطی مانند دروس معارف اسلامی و عرفان و اخلاق اسلامی و تاریخ اسلام توجه می‌شود. در رویکرد تلفیقی، رشد و پرورش توانایی‌ها و ظرفیت‌های معنوی و روحانی دانشجویان به روح حاکم و خصلت اصلی برنامه‌های درسی دانشگاهی تبدیل شده و از ظرفیت‌های مجموعه دروس تخصصی رشته‌های مختلف استفاده می‌شود.

امینی، رحیمی و صمدیان (۱۳۹۲) در تحقیقی تحت عنوان «تحلیل و ارزیابی موانع اثربخشی دروس معارف اسلامی (مطالعه موردی: دانشگاه علوم پزشکی کاشان)» نشان دادند که وضعیت کلی اجرای برنامه‌های درسی معارف اسلامی در دانشگاه‌ها نسبتاً مطلوب است؛ ولی در عین حال، مجموعه‌ای از عوامل درونی و بیرونی مانع اثربخشی و تأثیرگذاری لازم بر دانشجویان می‌باشند و نتیجه گرفتند: در بین عوامل درونی، مؤلفه ارزشیابی و در میان عوامل بیرونی، عامل اجتماع و شرایط محیطی از نظر دانشجویان عمده‌ترین موانع اثربخشی دروس معارف اسلامی است. ریاحی، فتاحی و ظفریان (۱۳۹۱) در بررسی نگرش دانشجویان دانشگاه‌های آزاد اسلامی استان چهارمحال و بختیاری به درس «تاریخ تحلیلی صدر اسلام» نشان دادند گروه قابل توجهی از دانشجویان نگرش مثبت به درس تاریخ اسلام دارند. در بین نگرش دانشجویان بر مبنای

درس اخلاق اسلامی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، درصدد است تا از این رهگذر، اطلاعات مفید و مؤثری برای مدیران و برنامه‌ریزان درس مذکور در راستای اصلاح، بهبود، تغییر، نوآوری و ارتقای برنامه درسی اخلاق اسلامی دانشگاه‌ها فراهم نماید.

پیشینه تحقیق

جست‌وجو در سایت‌های اطلاع‌رسانی معتبر علمی، بیانگر فقدان تحقیقاتی بود که مستقیماً به موضوع تحقیق به‌ویژه با ساختار و روش به‌کاررفته مرتبط باشند. بیشتر مطالعات مربوط به دوره‌های آموزش عمومی در پایه‌های متفاوت و مربوط به یک درس مشخص بوده و در خصوص دروس دانشگاهی تحقیقی صورت نگرفته است. همچنین بیشتر تحقیقات مربوط به درس‌های اجتماعی بوده و در زمینه دروس معارف اسلامی دانشگاه‌ها و به‌ویژه درس اخلاق اسلامی اصلاً کاری انجام نشده است. از این رو، به نظر می‌رسد از ویژگی‌های متمایز این تحقیق، نداشتن پیشینه و سابقه قبلی است. علی‌رغم این مسئله، تعدادی از تحقیقات که به نحوی به موضوع مرتبط هستند، در زیر معرفی شده است: فضل‌اللهی قمشی، ناطقی و سیفی (۱۳۹۵) در ارزیابی محتوای برنامه درسی اخلاق اسلامی دانشگاه‌ها از منظر استادان دروس معارف اسلامی، نشان دادند: محتوای برنامه درسی اخلاق اسلامی دانشگاه‌ها با نیازها و اهداف موردنظر، فرهنگ، ایده‌آل‌ها و آرزوهای اجتماعی، استعداد و توانایی دانشجویان، نیازها و علائق آنان و اصول و قانونمندی‌های برنامه‌ریزی درسی کاملاً تناسب دارد که با اطمینان ۰.۹۹ و خطای ۰.۰۱ تأیید شدند. وضعیت نسبی میزان تناسب محتوای برنامه درسی اخلاق اسلامی با اصول و قانونمندی‌های برنامه‌ریزی درسی

روش تحقیق

روش تحقیق از نظر اهداف کاربردی و به لحاظ شیوه جمع‌آوری اطلاعات، توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری شامل ۲۷۳ نفر از دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم بودند که در نیم‌سال دوم سال تحصیلی ۹۳-۹۴ درس اخلاق اسلامی را گذرانده بودند. نمونه آماری تعداد ۱۵۷ نفر از دانشجویان بودند که براساس جدول برآورد حجم نمونه از روی حجم جامعه مورگان و کرجسی (حسن‌زاده، ۱۳۸۳، ص ۱۳۳) به شیوه تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات، از پرسش‌نامه محقق‌ساخته حاوی تعداد ۴۸ سؤال بسته‌پاسخ در طیف پنج درجه‌ای لیکرت با پایایی ۰.۹۷۱ مطابق آلفای کرانباخ، و برای سنجش میزان آموخته‌های دانشجویان از درس اخلاق اسلامی اجراشده، از آزمون عینی ۴۰ سؤالی با پایایی ۰.۶۵۲ استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، از روش‌های آمار توصیفی در حد میانگین، انحراف استاندارد، واریانس، و آزمون T تک‌گروهی در قالب نرم‌افزار تحلیلی SPSS استفاده شد.

یافته‌ها

در این بخش، یافته‌ها براساس سؤالات به ترتیب در قالب جداول زیر ارائه شده است:

سؤال اول تحقیق عبارت بود از: نیازهای مبنا قرارگرفته در تدوین اهداف درس اخلاق اسلامی دانشگاه‌ها تا چه حد پوشش‌دهنده نیازهای فردی و اجتماعی دانشجویان در یک جامعه اسلامی است؟ پاسخ آزمودنی‌ها در جدول شماره ۱ و ۲ قابل مشاهده است.

متغیرهایی همچون جنسیت، شاخه‌ها و رشته‌های مختلف تحصیلی، مقطع تحصیلی، محل تحصیل و نوع شغل نسبت به درس تاریخ اسلام تفاوت وجود دارد. از دیدگاه دانشجویان، بین نوع نگرش آنان به درس تاریخ اسلام و میزان توجه مسئولان فرهنگی دانشگاه‌ها و برنامه‌های آنان در ارتباط با تحولات تاریخ اسلام، برنامه‌های صداوسیما، شبکه‌های ماهواره‌ای، مطالب نشریات و محتوای سایت‌های اینترنتی، شکل ظاهری، حجم و محتوای کتاب درسی، ویژگی‌های اخلاقی، توانایی علمی و حرفه‌ای استادان و مدرسان و نیز مطالعه این درس و علاقه‌مندی آنان به اسلام و ایران و نیز تقویت حس اتحاد و همبستگی با مسلمانان و هویت ملی و اسلامی آنان رابطه وجود دارد.

محبی، موسی‌پور، کیامنش، حاج‌حسین نژاد (۱۳۸۹) در تحقیقی تحت عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر برنامه درسی نهفته درس اندیشه اسلامی دوره کارشناسی و ارائه راه‌کارهایی جهت بهبود آن»، نشان دادند: بر اساس نتیجه آزمون آماری پیرسون، همه عوامل آموزشی، اجتماعی، انفرادی و جغرافیایی و زیرمجموعه‌های آنها با برنامه درسی نهفته اندیشه اسلامی رابطه داشتند؛ اما در رگرسیون کل، فقط رابطه عوامل آموزشی با متغیرهای: مدرس، محتوا، ارزشیابی؛ عوامل اجتماعی با متغیرهای: خانواده، رسانه، دوستان و همکلاسی‌ها؛ عوامل اجتماعی (با متغیرهای: مطالعه و رضایت از آموزش دینی؛ و عوامل جغرافیایی با متغیر محل زندگی، ثابت شد. براساس نتایج به دست آمده، متغیرهای رضایت از آموزش دینی، مدرسان دروس دینی، دوستان و هم‌کلاسی‌ها، رسانه‌ها و مطالعه دینی به ترتیب بیشترین رابطه را با برنامه درسی نهفته درس اندیشه اسلامی داشتند.

جدول (۱): نتایج توصیفی حاصل از نظرخواهی از دانشجویان در ارتباط با میزان همسویی اهداف درس اخلاق اسلامی با نیازهای فردی و اجتماعی دانشجویان

ردیف	میان تأثیر هر کدام از مؤلفه‌ها را مشخص کنید	میان	نیاز	فردی	اجتماعی	میان
۱	درس اخلاق اسلامی تا چه حد توقعات والدین در زمینه رشد اخلاقی در دانشجویان را برآورده می‌کند؟	فرآوانی	۱۲	۳۱	۵۴	۲۰
	درصد	۹/۳	۲۴	۴۱/۹	۱۵/۵	۹/۳
۲	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی انتظارات سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی از اخلاق دانشجویان را مرتفع می‌نماید؟	فرآوانی	۵	۲۸	۵۹	۲۱
	درصد	۴/۹	۲۱/۸	۴۵/۷	۱۶/۳	۱۲/۴
۳	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی دانشجویان را با سبک زندگی اسلامی آشنا می‌کند؟	فرآوانی	۱۶	۴۰	۴۴	۲۰
	درصد	۱۲/۴	۳۱	۳۴/۱	۱۵/۵	۷
۴	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی پاسخگوی نیازهای فردی دانشجویان است؟	فرآوانی	۱۳	۲۳	۵۲	۲۰
	درصد	۱۰/۱	۱۷/۸	۴۰/۳	۱۵/۵	۱۶/۳
۵	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی نیازهای زندگی اجتماعی دانشجویان را برطرف می‌کند؟	فرآوانی	۷	۲۴	۴۸	۲۸
	درصد	۵/۴	۱۸/۶	۳۷/۲	۲۱/۸	۱۷/۱
۶	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی با نیازهای اخلاقی دانشجویان در محیط دانشگاهی (اخلاق حرفه‌ای دانشگاه‌ها) تناسب دارد؟	فرآوانی	۶	۲۹	۳۷	۳۷
	درصد	۴/۷	۲۲/۵	۲۸/۷	۲۸/۷	۱۵/۵
۷	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی با نیازهای رشدی (کمال یابی اخلاقی دانشجویان) تناسب دارد؟	فرآوانی	۱۱	۲۴	۴۷	۳۲
	درصد	۸/۵	۱۸/۶	۳۷/۴	۲۴/۸	۱۱/۶
۸	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی با نیازهای مربوط به «درک و شناسایی ارزش‌های اخلاقی» دانشجویان تناسب دارد؟	فرآوانی	۱۳	۳۴	۴۸	۲۲
	درصد	۱۰/۱	۲۶/۴	۳۷/۲	۱۷/۱	۹/۳
۹	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی با نیاز دانشجویان به یک فلسفه زندگی ارض‌کننده (معناجویی) تناسب دارد؟	فرآوانی	۱۳	۲۵	۴۷	۲۳
	درصد	۱۰/۱	۱۹/۴	۳۷/۴	۱۷/۸	۱۶/۳
۱۰	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی نیاز دانشجویان به پیشرفت (احساس ارزشمند بودن) را مرتفع می‌نماید؟	فرآوانی	۱۴	۲۱	۵۳	۱۷
	درصد	۱۰/۹	۲۴	۴۱/۱	۱۳/۲	۱۰/۹
۱۱	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی با نیاز دانشجویان به «احساس عزت نفس» از نظر اخلاقی تناسب دارد؟	فرآوانی	۱۲	۲۵	۵۴	۲۶
	درصد	۹/۳	۱۹/۴	۴۱/۹	۲۰/۲	۹/۳
۱۲	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی با نیاز دانشجویان به نیایش تناسب دارد؟	فرآوانی	۱۳	۳۹	۴۲	۲۳
	درصد	۱۰/۱	۳۰/۲	۳۲/۶	۱۷/۸	۹/۳
۱۳	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی نیاز دانشجویان به ادراک خود و جهان را مرتفع می‌نماید؟	فرآوانی	۱۴	۲۶	۵۰	۲۴
	درصد	۱۰/۹	۲۰/۲	۳۸/۸	۸/۶	۱۱/۶
۱۴	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی نیاز دانشجویان به احساس تعلق را برطرف می‌کند؟	فرآوانی	۱۰	۲۸	۵۵	۲۵
	درصد	۷/۸	۲۰/۲	۴۲/۶	۱۹/۴	۱۰/۱
۱۵	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی نیاز دانشجویان به احساس خودمختاری را برطرف می‌کند؟	فرآوانی	۱۱	۲۹	۴۷	۲۳
	درصد	۸/۵	۲۲/۵	۳۷/۴	۱۷/۸	۱۴/۷
۱۶	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی نیازهای دانشجویان به درک صحیح از ارزش‌ها و ضدارزش‌های اخلاقی را پاسخ می‌دهد؟	فرآوانی	۱۵	۳۸	۴۱	۱۹
	درصد	۱۱/۶	۲۹/۵	۳۱/۸	۱۴/۷	۱۲/۴
۱۷	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی نیازهای دانشجویان در شرایط واقعی زندگی را رفع می‌نماید؟	فرآوانی	۱۳	۲۵	۴۱	۳۳
	درصد	۱۰/۱	۱۹/۴	۳۱/۸	۲۵/۶	۱۳/۲
۱۸	درس اخلاق اسلامی تا چه حدی با علایق و انگیزه‌های فردی دانشجویان تناسب دارد؟	فرآوانی	۹	۲۰	۵۱	۲۲
	درصد	۷	۱۵/۵	۳۹/۵	۱۷/۱	۲۰/۹
۱۹	در کل، درس اخلاق اسلامی تا چه حدی نیازهای فردی و اجتماعی دانشجویان در یک جامعه اسلامی را پوشش می‌دهد؟	فرآوانی	۱۵	۲۵	۴۷	۲۸
	درصد	۱۱/۶	۱۹/۴	۳۷/۴	۲۱/۷	۱۰/۹
۲۰	در کل، درس اخلاق اسلامی تا چه حدی نیازهای اخلاقی دانشجویان در دانشگاه اسلامی را پوشش می‌دهد؟	فرآوانی	۹	۲۲	۴۵	۳۳
	درصد	۷	۱۷/۱	۳۴/۹	۲۵/۶	۱۵/۵
۲۱	جمع	فرآوانی	۲۳۱	۵۵۶	۹۶۲	۴۹۶
	درصد	۹	۲۱/۷۲	۳۷/۵۸	۱۹/۴	۱۲/۳

نتایج مندرج در جدول فوق نشان می‌دهد که مقدار $Z=0/663$, $p=0/772$ می‌باشد؛ بنابراین، می‌توان اطمینان داشت که نمرات دانشجویان دارای توزیع نرمال بوده‌اند.

جدول (۳): آماره‌های استنباطی سؤال اول پژوهشی از دیدگاه دانشجویان

نقطه خنثا - ۶۰				
t	درجه آزادی (دودانه)	تفاوت میانگین‌ها	فاصله اطمینان تفاوت‌ها در سطح ۹۵%	
		پایین	بالا	
-684	128	-96124	-3.7430	1.8205

برای ارزیابی اینکه آیا میانگین نمرات نظرات دانشجویان در مورد سؤال اول (نیازهای مبنا قرار گرفته در تدوین اهداف درس اخلاق اسلامی دانشگاه‌ها تا چه حد پوشش‌دهنده نیازهای فردی و اجتماعی دانشجویان در یک جامعه اسلامی است؟) به‌طور معنی‌داری از نمره ۶۰ (میانگین قابل قبول برای نظر دانشجویان در جامعه)، اختلاف دارد یا خیر، آزمون t با یک نمونه بر اساس نمرات پرسش‌نامه اجرا شد. میانگین نمونه ۵۹/۰۳ و انحراف معیار آنها ۱۵/۹۶ بود که اختلاف معنی‌داری با میانگین ۶۰ ندارد. $p=0/495$, $t(128) = 0/684$. بر اساس این نتایج، از دیدگاه دانشجویان مورد مطالعه، نیازهای مبنا قرار گرفته در تدوین اهداف درس اخلاق اسلامی دانشگاه‌ها پوشش‌دهنده نیازهای فردی و اجتماعی در یک جامعه اسلامی در حد متوسط بوده که این بدان معناست که از دیدگاه دانشجویان همپوشی کامل میان اهداف و نیازها در درس اخلاق اسلامی وجود ندارد.

سؤال دوم تحقیق عبارت بود از: روش‌های یاددهی - یادگیری به کار گرفته شده در تدریس درس اخلاق اسلامی تا چه حد همسو با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری است؟ پاسخ آزمودنی‌ها در جدول شماره (۴) و (۵) قابل مشاهده است.

تحلیل توصیفی پاسخ آزمودنی‌ها به تعداد ۲۰ سؤال از دانشجویان جهت پاسخ‌دهی به این سؤال پژوهشی نشان می‌دهد. حدود ۳۰/۷۲ درصد (حاصل جمع دو عدد ۹ و ۲۱/۲۷) از دانشجویان معتقدند: اهداف درس اخلاق اسلامی تا حد زیاد و بسیار زیادی با نیازهای فردی و اجتماعی آنان همسویی دارد. در مقابل، ۳۱/۷ درصد (حاصل جمع دو عدد ۱۹/۴ و ۱۲/۳) معتقدند: این همسویی در حد کم و بسیار کم است و ۳۷/۵۸ درصد میزان همسویی اهداف با نیازهای دانشجویان را متوسط ارزیابی کرده‌اند. در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که از نظر ۶۹/۲۸ درصد، میزان همسویی اهداف درس اخلاق اسلامی با نیازهای فردی و اجتماعی دانشجویان در حد متوسط و متوسط به پایین است. همچنین داده‌ها بیانگر این است که به استثنای مؤلفه‌های ۱۶ (نیازهای دانشجویان به درک صحیح از ارزش‌ها و ضدارزش‌های اخلاقی)، ۱۲ (نیاز دانشجویان به نیایش)، ۱۰ (نیاز دانشجویان به پیشرفت / احساس ارزشمند بودن)، ۸ (نیازهای مربوط به «درک و شناسایی ارزش‌های اخلاقی»)، ۳ (آشنا کردن دانشجویان با «سبک زندگی اسلامی») و ۱ (توقعات والدین در زمینه «رشد اخلاقی») که فراوانی پاسخ‌ها در سطوح پاسخ «بسیار زیاد و زیاد» بیشتر است، در بقیه مؤلفه‌ها اکثریت در سطوح بسیار کم و کم دیده می‌شوند. براین اساس، از نظر دانشجویان درس اخلاق اسلامی، میزان همسویی اهداف این درس با نیازهای دانشجویان کم و بسیار کم است.

جدول (۲): بررسی نرمال بودن توزیع نمرات سؤال اول پژوهشی از دیدگاه دانشجویان

متغیر	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار آماری Z	سطح معناداری
نیازهای مبنا قرار گرفته	۱۲۹	۵۳۰۳	۱۵۰۹۷	۰/۶۶۳	۰/۷۷۲

جدول (۴): نتایج توصیفی حاصل از نظرخواهی از دانشجویان در مورد میزان همسویی روش‌های یاددهی - یادگیری به کارگرفته شده در تدریس درس اخلاق اسلامی با اهداف

ردیف	سوال	پاسخ صحیح	پاسخ نادرست	تعداد پاسخ صحیح	تعداد پاسخ نادرست	میزان تناسب روش‌های تدریس اساتید با اهداف
۱	تناسب روش‌های تدریس اساتید با اهداف شناختی (کسب دانش و اطلاعات) درس اخلاق اسلامی تا چه حدی است؟	فرآوانی	۱۴	۳۰	۴۹	۲۰
		درصد	۱۰/۹	۲۳/۳	۳۸	۱۵/۵
۲	تناسب روش‌های تدریس اساتید با اهداف عاطفی (تغییر نگرش نسبت به درس اخلاق اسلامی) تا چه حدی است؟	فرآوانی	۸	۳۳	۴۸	۲۰
		درصد	۶/۲	۲۵/۶	۳۷/۲	۱۵/۵
۳	تناسب روش‌های تدریس اساتید با اهداف رفتاری (عمل به اخلاق اسلامی) تا چه حدی است؟	فرآوانی	۱۶	۳۴	۴۵	۱۹
		درصد	۱۲/۴	۲۶/۴	۳۴/۹	۴۲/۷
۴	تا چه حدی اساتید درس اخلاق اسلامی از روش‌های تدریس سخنرانی استفاده می‌کنند؟	فرآوانی	۲۴	۲۷	۴۲	۱۹
		درصد	۱۸/۶	۲۰/۹	۳۲/۶	۱۴/۷
۵	تا چه حدی اساتید درس اخلاق اسلامی از روش‌های تدریس پرسش و پاسخ استفاده می‌کنند؟	فرآوانی	۱۶	۲۴	۴۱	۳۲
		درصد	۱۲/۴	۱۸/۶	۳۱/۸	۲۴/۸
۶	تا چه حدی اساتید درس اخلاق اسلامی از روش‌های تدریس مباحثه استفاده می‌کنند؟	فرآوانی	۱۷	۲۵	۳۶	۲۹
		درصد	۱۳/۲	۱۹/۴	۲۷/۹	۲۲/۵
۷	تا چه حدی اساتید درس اخلاق اسلامی از روش‌های تدریس فعال استفاده می‌کنند؟	فرآوانی	۱۱	۴	۳۸	۲۷
		درصد	۸/۵	۱۸/۶	۲۹/۵	۲۰/۹
۸	تا چه حدی اساتید درس اخلاق اسلامی از روش‌های تدریس ترکیبی استفاده می‌کنند؟	فرآوانی	۱۲	۱۶	۴۴	۳۲
		درصد	۹/۳	۱۲/۴	۴۳/۱	۲۴/۸
۹	تا چه حدی روش‌های تدریس اساتید درس اخلاق اسلامی با تفاوت‌های فردی دانشجویان تناسب دارد؟	فرآوانی	۱۱	۲۱	۴۹	۲۴
		درصد	۸/۵	۱۶/۳	۳۸	۱۸/۶
۱۰	میزان استفاده اساتید درس اخلاق اسلامی از تکنولوژی‌های نوین آموزشی تا چه حدی است؟	فرآوانی	۸	۱۷	۳۰	۴۴
		درصد	۶/۲	۱۳/۲	۲۳/۳	۲۳/۳
۱۱	تا چه حدی اساتید درس اخلاق اسلامی از روش‌های متنوع برای تدریس استفاده می‌کنند؟	فرآوانی	۱۱	۱۹	۳۰	۳۷
		درصد	۸/۵	۱۴/۷	۲۳/۳	۲۴/۸
۱۲	روش‌های تدریس اساتید تا چه حدی برای التزام عملی دانشجویان به اخلاق اسلامی مناسب هستند؟	فرآوانی	۱۴	۱۵	۴۳	۳۳
		درصد	۱۰/۹	۱۱/۶	۳۳/۳	۲۵/۶
۱۳	روش‌های تدریس اساتید تا چه حدی برای ایجاد نگرش مثبت در دانشجویان نسبت به درس اخلاق اسلامی مناسب هستند؟	فرآوانی	۱۰	۱۸	۵۱	۲۷
		درصد	۷/۸	۱۴	۳۹/۵	۲۰/۹
۱۴	روش‌های تدریس اساتید تا چه حدی دانشجویان را در یادگیری مشارکت می‌دهند؟	فرآوانی	۱۵	۲۴	۴۶	۲۵
		درصد	۱۱/۶	۱۸/۶	۳۵/۷	۱۹/۴
۱۵	روش‌های تدریس اساتید تا چه حدی دانشجویان را به استمرار یادگیری تشویق می‌نمایند؟	فرآوانی	۹	۲۸	۴۵	۲۶
		درصد	۷	۲۱/۷	۳۴/۹	۲۰/۲
۱۶	روش‌های تدریس اساتید تا چه حدی دانشجویان را با مبحث اخلاقی جامعه درگیر می‌نمایند؟	فرآوانی	۱۷	۲۴	۴۲	۲۷
		درصد	۱۳/۲	۱۸/۶	۳۲/۶	۲۰/۹
۱۷	جمع	فرآوانی	۲۱۳	۳۵۹	۶۷۹	۴۲۲
		درصد	۱۰/۴	۱۷/۵۴	۳۳/۱۷	۲۰/۶۲

تحلیل توصیفی داده‌های حاصل از نظرات دانشجویان به ۱۶ سؤال نشان می‌دهد: حدود ۲۷/۹۲ درصد (حاصل جمع دو عدد ۱۰/۴ و ۱۷/۵۴) از دانشجویان پاسخ‌دهنده معتقدند: میزان همسویی

جدول (۶): آماره‌های استنباطی سؤال دوم پژوهشی از دیدگاه دانشجویان

نقطه خنثا - ۴۸				
t	درجه آزادی	معنی‌داری (دو دانه)	فاصله اطمینان تفاوت‌ها در سطح ۹۵%	
			پایین	بالا
-2.314	128	.022	-5.1630	-4.029

برای ارزیابی اینکه آیا میانگین نمرات نظرات دانشجویان در مورد سؤال دوم (روش‌های یاددهی - یادگیری به کارگرفته شده در تدریس درس اخلاق اسلامی تا چه حد همسو با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری است؟) به شکل معنی‌داری از نمره ۴۸ (میانگین قابل قبول برای نظر دانشجویان در جامعه)، اختلاف دارد یا خیر، آزمون t با یک نمونه بر اساس نمرات پرسش‌نامه اجرا شد. میانگین نمونه ۴۵/۲۲ و انحراف معیار آنها ۱۳/۶۶ بود که به‌طور معنی‌داری با میانگین ۴۸ اختلاف دارد. $p=0/022$, $t(128)=-2/314$. بر اساس این نتایج، از دیدگاه دانشجویان مورد مطالعه، روش‌های یاددهی - یادگیری به کارگرفته شده در تدریس درس اخلاق اسلامی با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری همسویی کمی دارد.

سؤال سوم تحقیق عبارت بود از: روش‌های ارزشیابی به کارگرفته شده در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس اخلاق اسلامی تا چه حد همسو با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری است؟ پاسخ آزمودنی‌ها در جدول شماره ۹ و ۸، ۷ قابل مشاهده است.

روش‌های یاددهی - یادگیری به کارگرفته شده در تدریس درس اخلاق اسلامی با اهداف تا حد زیاد و بسیار زیاد است. در مقابل، ۳۸/۸۹ درصد (حاصل جمع دو عدد ۲۰/۶۲ و ۱۸/۲۷) معتقدند: این همسویی در حد کم و بسیار کم است و ۳۳/۱۷ درصد میزان همسویی را متوسط ارزیابی کرده‌اند. در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که از نظر ۷۲/۰۶ درصد از دانشجویان، میزان همسویی روش‌های یاددهی - یادگیری به کارگرفته شده در تدریس درس اخلاق اسلامی با اهداف در حد متوسط و متوسط به پایین است. همچنین داده‌ها بیانگر این است که به استثنای مؤلفه‌های ۴ (میزان استفاده اساتید درس اخلاق اسلامی از روش‌های تدریس سخنرانی)، ۱ (تناسب روش‌های تدریس اساتید با اهداف شناختی درس اخلاق اسلامی) و ۳ (تناسب روش‌های تدریس اساتید با اهداف رفتاری) که بیشترین فراوانی پاسخ‌ها در سطوح پاسخ بسیار زیاد و زیاد است، در بقیه مؤلفه‌ها اکثریت در سطوح بسیار کم و کم دیده می‌شوند. براین اساس، از نظر دانشجویان، روش‌های یاددهی - یادگیری به کارگرفته شده در تدریس درس اخلاق اسلامی با اهداف اخلاق اسلامی همسویی کم و بسیار کم دارند و در حد مطلوب نیستند.

جدول (۵): بررسی نرمال بودن توزیع نمرات سؤال دوم پژوهشی از دیدگاه دانشجویان

متغیر	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار آماری Z	سطح معناداری
	۱۲۹	۴۵/۲۲	۱۳/۶۶	۰/۷۴۲	۰/۶۴۰

نتایج مندرج در جدول فوق نشان می‌دهد که مقدار $z=0/742$, $p=0/640$ می‌باشد؛ بنابراین، می‌توان اطمینان داشت که نمرات دارای توزیع نرمال بوده‌اند.

جدول (۷): نتایج حاصل از نظرخواهی از دانشجویان در مورد میزان همسویی روش‌های به‌کارگرفته‌شده در ارزیابی پیشرفت تحصیلی دانشجویان درس اخلاق اسلامی با اهداف

این درس

ردیف	تعداد پاسخ	درصد	تعداد پاسخ	درصد	میزان تناسب روش‌های ارزشیابی اساتید با اهداف		
۱	۱۸	۲۹	۵۱	۱۵	فراوانی		
	۱۴	۲۲/۵	۳۹/۵	۱۱/۶	درصد		
۲	۲۶	۱۸	۵۱	۳۶	فراوانی		
	۲۰/۲	۱۴	۳۹/۵	۲۰/۲	درصد		
۳	۲۰	۳۳	۴۱	۳۶	فراوانی		
	۱۵/۵	۲۵/۵	۳۱/۸	۲۰/۲	درصد		
۴	۲۱	۲۶	۵۲	۱۹	فراوانی		
	۱۶/۳	۲۰/۲	۴۰/۳	۱۴/۷	درصد		
۵	۲۴	۲۴	۴۳	۲۷	فراوانی		
	۱۸/۶	۱۸/۶	۳۳/۳	۲۰/۹	درصد		
۶	۱۹	۱۸	۴۰	۲۸	فراوانی		
	۱۴/۷	۱۴	۳۱	۲۱/۷	درصد		
۷	۲۲	۳۱	۴۳	۲۸	فراوانی		
	۱۷/۱	۲۴	۳۳/۳	۲۱/۷	درصد		
۸	۲۰	۱۶	۴۶	۳۴	فراوانی		
	۱۵/۵	۱۲/۴	۳۵/۷	۲۶/۴	درصد		
۹	۳۳	۲۸	۴۰	۱۹	فراوانی		
	۲۵/۶	۲۱/۷	۳۱	۱۴/۷	درصد		
۱۰	۲۸	۲۰	۵۳	۱۹	فراوانی		
	۲۱/۷	۱۵/۵	۴۱/۱	۱۴/۷	درصد		
۱۱	۲۶	۳۳	۴۰	۲۴	فراوانی		
	۲۰/۲	۲۵/۶	۳۱	۱۸/۶	درصد		
۱۲	۲۵	۲۶	۴۲	۲۵	فراوانی		
	۱۹/۴	۲۰/۲	۳۲/۶	۱۹/۴	درصد		
جمع		۲۸۲	۳۰۲	۵۴۲	۲۹۰	۱۳۲	فراوانی
		۱۸/۲۲	۱۹/۵۱	۳۵/۰۱	۱۸/۷۳	۸/۵۳	درصد

جدول (۹): آماره‌های استنباطی نمرات پنجمین سؤال پژوهشی از دیدگاه دانشجویان

آزمون t تک‌نمونه‌ای

نقطه خطا = ۳۶				
ت	درجه آزادی	ممن‌داری (دو دانه)	فاصله اطمینان تفاوت‌ها در سطح ۹۵٪	
			پایین	بالا
128	0.009	-2.41860	-4.2176	-6.196

برای ارزیابی اینکه آیا میانگین نمرات نظرات دانشجویان در مورد سؤال سوم (روش‌های ارزشیابی به کارگرفته شده در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس اخلاق اسلامی تا چه حد همسو با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری است؟) به طور معنی داری از نمره ۳۶ (میانگین قابل قبول برای نظر دانشجویان در جامعه)، اختلاف دارد یا خیر، آزمون t با یک نمونه بر اساس نمرات پرسش‌نامه اجرا شد. میانگین نمونه ۳۳/۵۸ و انحراف معیار آنها ۱۰/۳۲ بود که به طور معنی داری با میانگین ۳۶ اختلاف دارد. $p=۰/۰۰۹$ ، $t=-۲/۶۶۰$. بر اساس این نتایج، از دیدگاه دانشجویان مورد مطالعه، روش‌های ارزشیابی به کارگرفته شده در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس اخلاق اسلامی همسو با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری نبود. سؤال چهارم تحقیق عبارت بود از: دانشجویان تا چه حد به اهداف درس اخلاق اسلامی در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری دست می‌یابند؟ پاسخ آزمودنی‌ها در جدول شماره ۱۰، ۱۱ و ۱۲ قابل مشاهده است.

جدول (۱۰): بررسی نرمال بودن توزیع نمرات چهارمین سؤال پژوهشی

آزمون کولموگروف - اسمیرنوف تک‌نمونه‌ای

متغیر	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار آماری Z	سطح معناداری
ارزشیابی پیشرفت تحصیلی	۱۲۹	۸/۹۲۰	۳/۰۹	۱/۶۹۲	۰/۰۰۱

نتایج مندرج در جدول فوق نشان می‌دهد که مقدار $z=۱/۹۶۲$ ، $p=۰/۰۰۱$ می‌باشد؛ بنابراین، توزیع نمرات آزمون درس اخلاق اسلامی نرمال نبود.

تحلیل توصیفی داده‌های جمع‌آوری شده از پاسخ دانشجویان به ۱۲ سؤال نشان می‌دهد: حدود ۲۷/۲۶ درصد (حاصل جمع دو عدد ۸/۵۳ و ۱۸/۷۳) از دانشجویان پاسخ‌دهنده معتقدند: میزان همسویی روش‌های ارزشیابی به کارگرفته شده با اهداف درس اخلاق اسلامی در ارزیابی پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس اخلاق اسلامی تا حد زیاد و بسیار زیاد است. در مقابل، ۳۷/۷۳ درصد (حاصل جمع دو عدد ۱۹/۵۱ و ۱۸/۲۲) معتقدند: این همسویی در حد کم و بسیار کم است و ۳۵/۰۱ درصد میزان همسویی را متوسط ارزیابی کرده‌اند. در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که از نظر ۷۲/۷۴ درصد از دانشجویان، میزان همسویی روش‌های ارزشیابی به کارگرفته شده در سنجش پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس اخلاق اسلامی در حد متوسط و متوسط به پایین است. همچنین داده‌ها بیانگر این است که به استثنای مؤلفه‌های ۸ (سهم مشارکت دانشجویان در فعالیت‌ها و گفت‌وگوهای کلاسی در نمره ارزشیابی) و ۶ (میزان استفاده اساتید در ارزشیابی از آزمون‌های کتبی تراکمی - پایان ترم) که فراوانی پاسخ‌ها در سطوح پاسخ بسیار زیاد و زیاد بیشتر است، در بقیه مؤلفه‌ها اکثریت در سطوح بسیار کم و کم دیده می‌شوند. براین اساس، از نظر دانشجویان روش‌های ارزشیابی به کارگرفته شده در سنجش پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس اخلاق اسلامی همسویی کم و بسیار کم دارند و در حد مطلوب نیستند.

جدول (۸): بررسی نرمال بودن توزیع نمرات پنجمین سؤال پژوهشی

آزمون کولموگروف - اسمیرنوف تک‌نمونه‌ای

متغیر	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار آماری Z	سطح معناداری
ارزشیابی پیشرفت تحصیلی	۱۲۹	۳۳/۵۸	۱۰/۳۲۶	۰/۶۸۴	۰/۷۳۸

نتایج مندرج در جدول فوق نشان می‌دهد که مقدار $z=۰/۶۸۴$ ، $p=۰/۷۳۸$ می‌باشد؛ بنابراین، می‌توان اطمینان داشت که نمرات دارای توزیع نرمال بوده‌اند.

به دلیل بزر بودن نمونه مورد مطالعه (بیش از ۳۰)، می توان از آزمون t تک گروهی استفاده کرد.

جدول (۱۲): آماره های استنباطی نمرات آزمون درس اخلاق اسلامی دانشجویان

آزمون t تک نمونه ای					
نمره آزمون اخلاق	t	درجه آزادی	معنی داری (دو دانه)	نقطه خنثا - ۱۰	
				نظارت میانگیرها	فاصله امتیازات تفاوتها در سطح ۹۵%
-4.199	144	.000	-1.07931	پایین	بالا
				-1.5873	-5.713

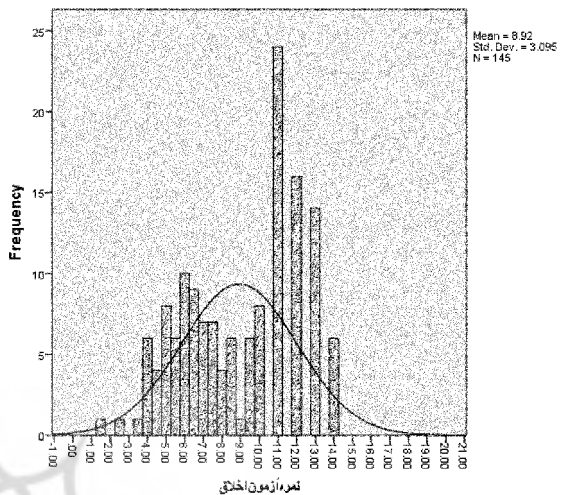
تحلیل توصیفی داده های حاصل از پاسخ آزمودنی ها به ۴۰ سؤال عینی نشان می دهد از مجموع ۱۴۵ آزمودنی، به طور میانگین ۶۴ نفر به سؤالات آزمون پاسخ درست، و ۷۶ نفر به سؤالات پاسخ نادرست و ۶ نفر نیز به سؤالات پاسخ ندادند. به عبارت دیگر، ۴۴ درصد دانشجویان به سؤالات پاسخ درست و ۵۲ درصد پاسخ نادرست دادند و ۴ درصد نیز از پاسخ دادن خودداری کردند. همچنین بیش از ۵۰ درصد آزمودنی ها به ۱۹ سؤال از مجموع ۴۰ سؤال پاسخ صحیح دادند و پاسخ بیش از ۵۰ درصد به ۲۱ سؤال دیگر نادرست بود.

برای ارزیابی اینکه آیا میانگین نمرات آزمون درس اخلاق اسلامی به طور معنی داری از نمره ۱۰ (میانگین قابل قبول برای نمره درس اخلاق در جامعه)، اختلاف دارد یا خیر، آزمون t با یک نمونه بر اساس نمرات آزمون اجرا شد. میانگین نمونه ۸/۹۲ و انحراف معیار آنها ۳/۰۹ بود که به طور معنی داری با میانگین ۱۰ اختلاف دارد. $p = ۰/۰۰۰۱$ ، $t(۱۴۴) = -۴/۱۹۹$. بر اساس این نتایج، دستیابی دانشجویان مورد مطالعه، به اهداف درس اخلاق اسلامی در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری نامطلوب است.

بحث و نتیجه گیری

برنامه ریزی درسی به عنوان فرایندی که محصول آن برنامه درسی است، در صدد است تا «شیوه یاددهی - یادگیری» یا «شیوه تفکر» را به فراگیران یاد دهد و سبک زندگی یا فرهنگ را به آنان بیاموزد. فرهنگ هر جامعه ای

نمودار (۸): توزیع نمرات آزمون درس اخلاق اسلامی و مقایسه آن با توزیع نرمال

جدول (۱۱): آماره های توصیفی نمرات آزمون درس اخلاق اسلامی دانشجویان

نمره	میانگین	انحراف معیار	حداکثر	حداقل	بزرگترین	کوچکترین	میانگین	انحراف معیار	حداکثر	حداقل	بزرگترین	کوچکترین
۱۳۹۳۵۰	۱۴	۱/۵۰	۱۲/۵۰	۰/۴	۱/۱۵	۰/۲۰۱	۲۵	۹/۵۷	۳۰/۹	۹/۵	۸/۶۲۰	۱۴۵

نتایج مندرج در جدول فوق نشان می دهد که نمرات آزمون درس اخلاق اسلامی دارای میانگین ۸/۹۲ و انحراف معیار ۳/۰۹ بوده و توزیع نمرات دارای کجی منفی است؛ یعنی بیشتر نمرات به سمت راست توزیع تمایل دارند. کشیدگی نمرات منفی است و نشان می دهد که توزیع در مقایسه با منحنی توزیع نرمال، تخت یا خوابیده است. حداقل نمره دانشجویان ۱/۵ و حداکثر ۱۴ بود.

نظر به اینکه در آزمون های ملاکی، نمره قبولی برابر ۱۰ است، به منظور تعیین میزان حصول به اهداف آموزشی درس اخلاق اسلامی، چنانچه نمرات دانشجویان به این حد نصاب نرسیده باشد و برابر روال معمول از این درس مردود شده باشند، می توان گفت اهداف درس مورد نظر محقق نشده است.

بنابراین، میانگین نمرات درس با نقطه خنثا (نمره ۱۰) مقایسه و آزمون های t تک گروهی به عمل آمده است. لازم به ذکر است که علی رغم نرمال نبودن توزیع نمرات

هدف ارزیابی برنامه درسی اجراشده درس اخلاق اسلامی دانشگاهها از دیدگاه دانشجویان نشان داد:

۱. نیازهای مبنا قرار گرفته در تدوین اهداف درس اخلاق اسلامی دانشگاهها پوشش دهنده نیازهای فردی و اجتماعی در یک جامعه اسلامی در حد متوسط بوده، همپوشی کامل میان اهداف و نیازها در درس اخلاق اسلامی وجود ندارد.
۲. روش های یاددهی - یادگیری به کارگرفته شده در تدریس درس اخلاق اسلامی با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری همسویی کمی دارد.
۳. روش های ارزشیابی به کارگرفته شده در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس اخلاق اسلامی همسو با اهداف این درس در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری نبود.
۴. میزان دستیابی دانشجویان به اهداف درس اخلاق اسلامی در سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری نامطلوب است.

پیشنهادهای

۱. با توجه به نتایج حاصل از تحقیق مبنی بر فقدان همپوشانی کامل بین اهداف و نیازهای مبنا قرار گرفته برنامه درسی اخلاق اسلامی، دانشگاهها پیشنهاد می شود: نیازسنجی با رویکرد ترکیبی هدف محور - مسئله محور برای ایجاد تناسب بیشتر با مشارکت دانشجویان، استادان درس اخلاق و متخصصان برنامه ریزی درسی صورت پذیرد.
۲. با توجه به روند رو به رشد اخلاق گریزی و سست شدن بنیان های اخلاقی در جوامع و در راستای تحکیم ارزش های اسلامی در جامعه و مصون ماندن نسل های آتی، پیشنهاد می شود در روش های یاددهی و یادگیری به فعالیت محوری و تشویق دانشجویان برای تحقیق و تولید علم در قالب پروژه های درسی و ترجیحاً به شکل گروهی و تیمی ارزش بیشتری در نظام ارزشیابی قایل شوند.
۳. بازناندیشی در خصوص طراحی و تدوین محتوای

به عنوان «شیوه زندگی» از لایه های مختلف (دانش های بنیادین، ارزش ها و نمادها) و به عبارت دیگر، از ابزار، تکنیک و روش ها، نظم اجتماعی و مؤسسات موجود و ارزش ها تشکیل یافته است (شریعتمداری، ۱۳۷۶، ص ۷۵) که در برنامه ریزی باید بین این لایه ها نوعی انسجام و یکپارچگی در نظر گرفته شود تا بتواند در شیوه زندگی افراد یک جامعه و ویژگی های متمایز آن از جوامع دیگر را که بستگی به ارزش ها دارد و رکن تعلیم و تربیت را تشکیل می دهد و در ایجاد تراش هویتی هر جامعه ای برای تمیز فرهنگها تعیین کننده است، مؤثر واقع شود (مهرمحمدی، ۱۳۹۲، ص ۸۷). بنابراین، تعلیم و تربیت اخلاق و ارزش های اسلامی در جامعه اسلامی ایران که خواست اراده جمعی ملت و دولت آن بر حفظ، توسعه، تحکیم و نهادینه کردن ارزش های اسلامی قرار گرفته است یک ضرورت اجتناب ناپذیر می نماید که در قالب سند دانشگاه اسلامی در سال ۱۳۹۲ به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید و تحت عنوان دروس «معارف اسلامی» و به صورت مشخص، درس «اخلاق اسلامی، مبانی و مفاهیم» به ارزش دو واحد در حال تدریس است (عناوین و سرفصل های جدید دروس معارف اسلامی، ۱۳۹۱، ص ۵۲). همچنین ارزشیابی مبتنی بر واقع نه تنها جزئی جدایی ناپذیر از برنامه ریزی درسی، بلکه مهم ترین عنصر در تعیین نیازها و ارزیابی میزان تحقق خواسته ها تلقی می شود. بی توجهی به نیازها در برنامه ریزی موجب شکل گیری برنامه درسی پوچ یا عقیم و در نهایت برنامه درسی خطی شده، زمینه مغفول ماندن نیازها را فراهم می نماید (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۰، ص ۱۷). از این رو، ارزیابی برنامه درسی اجراشده درس اخلاق اسلامی دانشگاهها از دیدگاه دانشجویان زمینه ساز بهبود، نوآوری، تغییر و بهسازی برنامه و افزایش اثربخشی را در پی خواهد داشت. نتایج این تحقیق با

یادگیری بهتر، ترجمه غلامرضا خوبی نژاد، مشهد، آستان قدس رضوی.

شورای اسلامی شدن دانشگاه‌ها و مراکز آموزش شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲، *سند دانشگاه اسلامی*، تهران.

شریعت‌مداری، علی، ۱۳۷۶، *چند مبحث اساسی در برنامه‌ریزی درسی*، چ دهم، تهران، سمت.

فضل‌الهی قمشی، سیف‌اله و فائزه ناطقی و محمد سیفی، ۱۳۹۴، «ارزشیابی محتوای برنامه درسی اخلاق اسلامی دانشگاه‌ها از منظر استادان معارف اسلامی»، *اسلام و پژوهش‌های تربیتی*، سال هفتم، ش دوم، پیاپی ۱۴، ص ۷۹-۶۹.

فتحی و اجارگاه، کوروش، ۱۳۸۹، *اصول برنامه‌ریزی درسی*، تهران، ایران زمین.

فتحی و اجارگاه، کوروش، ۱۳۸۸، *برنامه درسی به سوی هویت‌های جدید*، تهران، آگاه.

کلاین، فرانسیس ۱۳۶۹، «استفاده از یک الگوی تحقیقاتی به عنوان راهنمای فرایند برنامه‌ریزی درسی»، ترجمه محمود میرمحمدی، *نظم و امنیت*، ش ۲۲.

گروه مشاوران یونسکو، ۱۳۷۸، *فرایند برنامه‌ریزی آموزشی*، ترجمه فریده مشایخ، تهران، مدرسه.

لویه، یوسف، ۱۳۷۹، *دانشجویان، دروس معارف اسلامی*، نگرش‌ها و گرایش‌ها، دبیرخانه مجمع گروه‌های معارف اسلامی.

مجیدی، محمدرضا و ابوالقاسم فاتحی، ۱۳۸۵، «سنجش نگرش دانشجویان نسبت به برنامه‌ریزی دروس معارف اسلامی»، *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ش ۴۱، ص ۵۶-۳۷.

معاونت امور دفاتر، اساتید و مبلغان نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، ۱۳۹۱، *عناوین و سرفصل‌های جدید دروس معارف اسلامی* (مصوبه جلسه ۵۴ مورخ ۸۳/۴/۲۳ شورای عالی انقلاب فرهنگی، قم، دفتر نشر معارف).

ملکی، حسن و کورش بزرگی، ۱۳۸۴، *گزارش نقد و بررسی آموزش ارزش‌ها در برنامه‌های درسی*. دفتر مطالعات فرهنگی، کد موضوعی ۴۱۰، ش ۷۴۶۷، ص ۲۰-۱.

مهرمحمدی، محمود، ۱۳۹۲، «تسبیب و بازشناسی ظرفیت نظریه‌های ناظر به آموزش ارزش‌ها در نظام آموزشی از منظر اثربخشی»، *نوآوری‌های آموزشی*، ش ۴۶، ص ۹۷-۷۹.

Doll, R. C., 1993, *Curriculum Improvement*, Boston, Allyn & Bacon.

Saylor, G. J. & W. H. Alexander & A. J. Lewis (1981); *Curriculum Planning for Better teaching and learning* 4th Edition, Holt Rinehart & Winston, Inc, New York.

Tyler, R. W., 1948, *Basic principles of Curriculum and Instruction: Syllabus for Education* 360. Chicago, University of Chicago press.

مناسب برای پوشش نیازهای متعدد، متحول و در حال تغییر برنامه درسی درس اخلاق اسلامی یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر می‌نماید که بتواند با رویکردی جدید و مبتنی بر مباحث مستحدثه روز به سؤالات و چالش‌های اخلاقی رو به رشد و آسیب‌پذیر با درگیر کردن دانشجویان در یادگیری، ارزش‌های اخلاقی را در بین دانشجویان تحکیم بخشیده، موجبات تمیز رذیلت‌های اخلاقی از فضیلت‌ها را مهیا سازد.

۴. علی‌رغم رشد سریع و شتابان تغییرات علمی و فرهنگی در جوامع امروزی و عدم توانایی بروز کردن محتوای مناسب با این تحولات در نظام‌های متمرکز آموزشی که مبتنی بر کتاب درسی هستند و تأکید بر برنامه‌ریزی درسی بر یادگیری شیوه یادگیری، تفکر و حل مسئله در کلاس‌ها، از طریق آشنایی فراگیران با عقاید مهم و روش‌های تحقیق و پژوهش بتوانند یادگیری فعالی داشته باشند، به نظر می‌رسد الزامی شدن استفاده اساتید از منابع و محتواهای مناسب با اهداف و سرفصل‌های درسی به صورت یکنواخت در کنار دادن فرصت مطالعه و طرح دیدگاه‌های دانشجویان در کلاس (فعالیت عملی) شرایط را برای آموزش اثربخش مهیا خواهد ساخت.

۵. ترغیب و تشویق دانشجویان از طریق درگیر کردن آنان با مسائل مبتلابه روز و ایجاد یادگیری فعالیت محور، نه تنها زمینه را برای اثربخشی بیشتر می‌کند، بلکه موجبات احساس مسئولیت بیشتر در حوزه اخلاق نیز می‌شود.

منابع
تقی‌پور ظهیر، علی، ۱۳۹۱، *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی آموزشی و درسی*، تهران، آگاه.

حسن‌زاده، رمضان، ۱۳۸۳، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، تهران، ساوالان.

خورشیدی، عباس، ۱۳۸۲، *ارزشیابی آموزشی*، تهران، بسطرون.

سیف، علی‌اکبر، ۱۳۹۱، *روان‌شناسی پرورشی نوین (روان‌شناسی یادگیری و آموزش)*، ویرایش هفتم، چ پنجاه و دوم، تهران، دوران.

سیلور، جی. و همکاران، ۱۳۷۸، *برنامه‌ریزی درسی برای تدریس و*